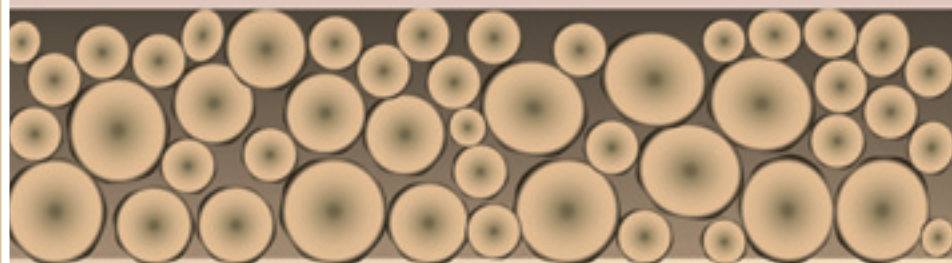

TORDENSKJOLD

1865-2015
150 ÅRS JUBILÆUM

Et lille udvalg af tændstikæsker, som de har set ud, fra den allerførste til den seneste.

Jubilæumshæfte udgivet i anledning af 150-året for introduktionen af Tordenskjold Tændstikker i Danmark.

I redaktionen: Charlotte Bjerregaard og Michael C. G. Iversen.

Forsideillustration: Vissevasse, Layout: Per Juel / Spotadot.

Tordenskjold Tændstikker distribueres i Danmark af
Valora Trade, Transformervej 16, 2860 Søborg. www.valoratrade.dk.

Tak til historiker Dan H. Andersen, ildsjæl Jan Michael Madsen,
tændstikæsesamler Kjeld Kronwall, Tordenskioldfonden i Frederikshavn
og til Rolf Byberg, salgsdirektør hos Swedish Match Industries
for at holde liv i søhelten Peder Wessel Tordenskjold.

Alle rettigheder til Tordenskjold Tændstikker tilhører
Swedish Match Industries. www.swedishmatchindustries.se.

2015

150 år

150 år på det danske marked er det blevet til – og det skal naturligvis fejres, som jubilæer sig hør og bør.

Ingenting er i dag som de var for 150 år siden, og det gælder også for tændstikkerne.

Men én ting er fuldstændig som i 1865: Tordenskjold Tændstikker er stadig en del af danskernes hverdag og stadig en væsentlig del af danskernes hygge.

Vi har samlet Tordenskjold Tændstikkeres historie gennem de 150 år i dette hæfte, og krydret den med både sjove og anderledes historier med Tordenskjold som midtpunkt.

Rigtig god fornøjelse!

Har du spørgsmål?
Kontakt Charlotte Bjerregaard,
Valora Trade Danmark
på telefon 44 57 58 59.

Tordenskjold

Danmarks største søhelt

Peter Jansen Wessel blev født i Trondhjem den 28. oktober 1690 og voksede op i et velhavende købmandshjem, som nummer fjorten i en søskendeflok på atten. Det fortælles, at han som barn var fuldstændig ustyrlig og konstant var indblandet i ballade og slagsmål. For at få sat lidt skik og facon på knægten, anbragte hans far ham angiveligt i skrædderlære hos en streng mester, men det havde dog ikke den store effekt. 26. juli 1704 ankommer Frederik IV til Trondhjem med et større følge. Da han sejler hjem igen, er den unge Wessel efter sigende med ombord som blind passager. Historien kan meget vel være sand, men den kan ikke verificeres. Mennesket og myten har en tendens til at flyde sammen i tilfældet Tordenskjold, og da hans talent for selviscenesættelse og dramatik var absolut veludviklet, er det ofte sin sag at afgøre, hvad der er hvad.

Starten på karrieren

Peter Wessel havde ambitioner om at komme i flåden. Derfor ansøgte han i 1706 kongen om at blive optaget som søkadet. Ansøgningen blev afvist og han tog derfor hyre på Vestindisk Kompagnis skib Christianus Quintus der i 1706–08 tog på togt til Guinea og Vestindien. Ved hjemkomsten sender han en ny ansøgning til kongen og drager igen på langfart. Denne gang med Ostindisk Kompagnis skib Fridericus Quartus. Da han kommer hjem i 1710 er det til den gode nyhed, at han nu er optaget som søkadet. I mellemtiden var krigen brudt ud mellem Sverige og Danmark-Norge. Selv om Wessel kun var 20 år, var det en erfaren sømand, der tiltrådte på Søkadetakademiet. Allerede i foråret 1711 gør han tjeneste som næstkommanderende på fregatten Postillon, og i juli samme år bliver han udnævnt

til sekondløjtnant. Kort tid efter fik han kommandoen over snauen Ormen med fem kanoner. I maj 1712 blev han chef for fregatten Løvendals Galej, et skib med 20 kanoner. Senere samme år forfremmes han til kaptajn.

Mod og humor

Peter Wessel var ikke typen, der spurgte om lov, han handlede og tog så skraldet eller hæderen bagefter. 12. august 1713 skrev han et brev til guvernøren i Göteborg og hånede svenskerne, fordi de lod deres kaperskibe angribe handelskibe i stedet for at kæmpe mod rigtige krigsskibe. Og for at føje spot til skade opfordrede

han guvernøren til at sende et skib ud efter ham, da der jo var udlovet en dusør. Guvernøren delte ikke Wessels form for humor og klagede over frækheden til den øverste general i Norge. Enden på historien blev, at Peter Wessel fik en påtale af kongen.

26.-27. juli 1714 var han i kamp med en svensk fregat. Kampen standsede brat da Peter Wessel løb tør for krudt og kugler, og fordi vejrforholdene gjorde en entring umulig. Han lod fjenden vide, hvordan det var fat og foreslog at de skulle sejle hver til sit. De to skibe løb derefter op

på siden af hinanden, mandskaberne drak på hverandres sundhed og råbte hurra, hvorpå de sejlede hver sin vej som foreslået. Det kostede Tordenskjold en tur for en krigsret. Wessel blev frikendt, men ikke nok med det, kort efter blev han udnævnt til kaptajn.

Peter Wessel bliver til Tordenskjold

I 1715 slog Peter Wessel en mindre svensk flåde i Kattegat og erobrede skibet Hvide Ørn. Som tak for indsatsen blev han chef for skibet. Under kampen ved Rygen den 8. august 1715 udmærkede han sig igen, og i oktober samme år kom han i kamp med

et svensk linjeskib og en fregat. Trods sin store underlegenhed i kanoner lykkedes det ved mod, snilde og dygtighed at få de svenske skibe jaget på flugt.

For den heltedåd og mange andre fortjenester, bliver Peter Wessel den 24. februar 1716 adlet under navnet Tordenskjold, kun 25 år gammel.

Slaget ved Dynekilen

4. juli 1716 invaderede den svenske konge, Karl XII Norge med en stor hær. Derfor var en svensk forsyningsflåde på vej til den smalle fjord Dynekilen, mellem Strømstad og Iddefjord, til den belejrede danske fæstning ved Frederikssten. 8. juli 1716 tidligt om morgenen stod Tordenskjold med sin styrke ind gennem fjorden og overraskede den svenske flåde. Da søslaget var slut, havde Tordenskjold ødelagt hele den svenske forsyningsflåde på 25 skibe. Han bliver forfremmet til kommandør og øverst-

befalende for Kattegat-eskadren, og der tildeles ham og hans skibschefer en guldmedalje. 19. december 1718 hørte Tordenskjold rygter om, at Karl XII var død ved belejringen af Fredrikssten. Rygtet bekræftes og han tog straks til København,

hvor han som den første overbragte Frederik IV nyheden. Som tak bliver han på stedet udnævnt til kontreadmiral.

Tordenskjolds soldater

23. juli 1719 rettede Tordenskjold et ødelæggende angreb mod den svenske Gøteborg-eskadre, der lå i Marstrand. Herefter belejrede han byen og dens fæstning Karlsten. Gennem forhandlinger overtalte Tordenskjold fæstningens kommandant til at overgive sig. Det er her udtrykket "Tordenskjolds soldater" stammer fra. Det, der knækkede den svenske kommandant var, at Tordenskjold havde en enorm styrke i byen. Men det var bluff, han lod sine soldater gå i ring, så det så ud som om der var lang flere end der var. Det var således de samme soldater, der passerede igen og igen. Derfor bruger vi i dag udtrykket, hvis

de samme få personer ses gang på gang i forskellige sammenhænge. Historien kan desværre ikke bekræftes i kilderne, og er med overvejende sandsynlighed en skrøne, men Tordenskjolds øvrige bedrifter taget i betragtning, så kunne historien lige så godt være sand. Kongen udnævner Tordenskjold til viceadmiral, og skænker ham sit billede indfattet med diamanter. Som en særlig gestus fik Tordenskjold lov til at bære portrættet i elefantordenens blå bånd.

Søheltens død

Da freden sluttes i juli 1720 fik Tordenskjold

tilladelse til at rejse udenlands og han rejste straks til Tyskland. Under sit ophold i Nordtyskland havde han hørt, at en bekendt af ham, Abraham Lehn, i Hamburg var blevet snydt af falskspillere.

Under et selskab 9. november 1720 i Hannover

underholdt Tordenskjold med historien. En tilstedeværende oberst, Axel Jacob Stäel von Holstein, præsenterede sig som en af de påståede falskspillere, afviste at have snydt, og forlangte en undskyldning. Striden endte i håndgemæng og obersten krævede oprejsning i form af en duel. Den udkæmpes med kårder 12. november og ender med at Tordenskjold dræbes af et stik i brystet. Han dør 30 år gammel og stedes til hvile i Holmens Kirke i København. Her kan hans sarkofag og mindeplade stadig ses.

Sådan kom Tordenskjold på tændstikæskesken

Historien om Tordenskjold og tændstikkerne tager sin begyndelse efter de fatale slag ved Dybbøl.

Efter krigen i 1864, hvor Slesvig blev løsrevet fra Danmark, kom Heinrich Eduard Gosch til Danmark.

Han blev sendt til København af sin chef, tændstikfabrikant Ludvig Hintze, for at undersøge mulighederne for at starte en fabrikation af svovlstikker i den danske hovedstad. Hintze havde indtil da drevet sin tændstikfabrik i Flensborg, men ønskede nu, hvor

Anders Sørensen

byen var blevet tysk, at flytte produktionen til Danmark. Gosch lejer egnede lokaler i Bådsmadsstræde 79 på Christianshavn, men støder hele tiden ind i problemer med myndighederne. Det er først da Gosch bliver sat i kontakt med en entreprenant herre ved navn Anders Sørensen, som allerede drev en fabrik på Frederiksberg og havde forbindelserne i orden, at der kommer skred i tingene. For at gøre en lang historie kort,

så overtog Sørensen lejemålet i Bådsmadsstræde 79, og dannede firmaet Ludvig Hintzes Efterfølger. Herefter købte han maskinerne, som var blevet fragtet op fra fabrikken i Flensborg. Så var formaliteterne langt om længe i orden og fabrikken blev sat i sving med det samme. Anders Sørensen og hans kone stod for driften, og Gosch blev ansat til at rejse rundt og afsætte produkterne.

Der står en kvinde bag

Ane Margrethe

Gosch og Sørensen agtede ikke at holde sig inden for landets grænser, men havde ambitioner om at eksportere deres tændstikker. Det var sin sag, for svenskerne var førende på verdensmarkedet og stod lige så stærkt på hjemmefronten. Det var her, at Anders Sørensens kone, Ane Margrethe, fik den geniale, og ikke så lidt frække, idé at sætte et portræt af Tordenskjold på tændstikæskerne. Devisen var, at havde han tævet svenskerne før,

A. Sørensen's,

Ludv. Hintzes Efterfølgers Fabrikat af
nye
parafinerede, giftfrie
Tændstikker

udmærke sig ved, at Satsen, som er dampmalet, ikke springer af eller knalder ved Antændingen, der skeer hurtig og som Følge deraf ikke giver megen Røg og ved deres usædvanlige Holdbarhed i fugtig Luft, ved Æskernes akkurate Tildannelse og Soliditet og Strygebladernes Varighed og desuden ved deres **store Prishillighed.**

Faaes hos d'Ilrr. **Urtekræmmere og Materialister** her i Byen og Forstæder til
2 Øre pr. Æske

(det Halve af, hvad Jönköpings og Norrköpings koste),
20 Øre pr. Pakke à 10 Æsker, pr. 100, 500 og 1000 betydelig billigere.

Ordre saavel paa ovennævnte Æsker som og Tutter af forskjellig Slags modtages til hurtigst Effektuering efter Fabrikens faste en gros Priser af undertegnede Hovedagenter for Kjøbenhavn og Omegn.

J. T. Lange,

Store Helliggeiststræde 19, 1ste Sal
(Hj. af Lille Helliggeiststræde).

Obs. Publikum bedes bemærke ovenstaaende Etikette og Firmaet paa samme: A. Sørensen, Ludv. Hintzes Efterfølger.

E. V. Lange,

Kompagnistræde 10, 2den Sal
(Hj. af Badstuestræde).

så kunne han også gøre det igen. Derfor har den dansk-norske søhelt prydet tændstikæskerne siden 1865. Og således kan Tordenskjold takke en tændstikfabrikants frue for, at han i dag stadig er kendt i det ganske land, hvad angår både navn og udseende. Historien bliver ikke dårligere af, at Ane Margrethe angiveligt fik idéen i en drøm. Efter sigende vågnede hun en nat med et sæt, satte sig op i sengen og udbrød: "Tændstikkerne skal hedde Tordenskjold, for han kunne rigtig tordne for svenskerne ved Dynekilden og holde dem i ave, ham var de virkelig bange for." Idéen var så stor en succes, at andre tændstikfabrikanter ikke holdt sig for fine til også at sætte Tordenskjold på deres æsker. Problemet nåede på et tidspunkt så stort et omfang, at Gosch og Sørensen så sig nødsaget til at indrykke annoncer i aviserne, hvor de advarede forbrugerne mod de billige efterligninger.

Varemærket Tordenskjold

Gosch overtog fabrikken 1878 sammen med enen til for tid og evighed at benytte Tordenskjold som varemærke. I 1880 bliver Gosch & Co godkendt som ejer af varemærket med Tordenskjold i en opretstående oval ramme. Godkendelsen er registreret som nummer 9 hos Varemærkestyrelsen og er dermed en af de ældste i Danmark.

På svenske hænder

Og hvordan gik det så med at tæve svenskerne? Til trods for at Tordenskjold havde stor succes og blev eksporteret til det meste af verden, så blev de aldrig nogen rigtig trussel for de svenske producenter. Og ironisk nok er fabrikken i dag på svenske hænder og Tordenskjold tændstikkerne fremstilles i dag af Swedish Match i Sverige.

Tordenskjold, Gosch og tændstikkerne

En epoke i den danske industris historie

Tændstikeventyret i Danmark starter i 1838, da en arbejdsløs bogholder indleverer sin ansøgning til Københavns Magistrat om tilladelse til at etablere en produktion af friktionssvovlstikker. Magistraten har dog en del betænkeligheder. Der er tale om et relativt nyt produkt og der er mange hensyn som skal overvejes. Forståeligt nok er de først og fremmest bekymrede for brandfaren. Magistraten er så lang tid om at behandle ansøgningen, at den gode bogholder ikke når at få glæde af godkendelsen, da den endelig foreligger. Herefter går det til gengæld stærkt, ansøgningerne strømmer ind og de behandles i bundter under samme journalnummer. Og hvor den første ansøger blev mødt med en mængde uhyrlige krav, blandt andet skulle fabrikken ligge langt uden for byen, er betingelserne nu blot, at produktionen skal foregå i kælderen eller stuen i en grundmuret bygning med skorsten samt, at vægge og lofter skal være beklædt med gips. Der åbnede således i 1840'erne en del mindre tændstikfabrikker i det indre København, men langt de fleste af dem lukkede lige så hurtigt igen. Det er værd at bemærke, at det udelukkende var hensynet til brandsikkerheden, der blev fokuseret på. Hensynet til arbejdernes ve og vel og eventuelle gener for de omkringboende, blev der ikke taget de store hensyn til. Her skal man dog huske på, at der lå mange former for ildelugtende industri i byen, hygiejnen var elendig, og København havde på den tid stadig åbne rendestene, fyldt med spildevand og alskens affald. Endvidere var det helt almindeligt at holde større husdyr så som svin og køer inden for voldene, så dunsterne fra en tændstikfabrik i nabolaget har blot været endnu en nuance i den massive stank.

Tordenskjold gør sin entré

1865 er et skelsættende år. Her startede produktionen af Tordenskjold-tændstikkerne på

Christianshavn. Det foregik i lejede lokaler i Bådsmandsstræde under navnet, Ludvig Hintzes Efterfølger. Firmaet blev ledet af Anders Sørensen sammen med Heinrich Gosch. Den første tog sig af driften, den anden af salget af tændstikkerne. Sørensen drev allerede en fabrik på St. Nikolajvej på Frederiksberg, der blandt andet producerede gravkranse af cement, ildtændere og segllak. Gosch var en gudsbenådet sælger og havde allerede et stort netværk blandt landets købmænd, så de to startede med de bedst tænkelige forudsætninger. Allerede året efter, i 1866, blev forholdene på Christianshavn for små og det var derudover for besværligt for Sørensen at være involveret i driften af to fabrikker på en

gang. Derfor besluttede man at flytte produktionen af tændstikkerne til Sørensens fabrik på Frederiksberg og samtidig udvide på Falkoner Allé. Konkurrencen på tændstikmarkedet var benhård allerede på dette tidlige tidspunkt og selv de mindste marginaler kunne være afgørende. De tændstikfabrikker, der formåede at overleve, var dem, der kunne effektivisere produktionen og forbedre produktet, så fordelene ved at slå de to fabrikker sammen var derfor indlysende. Det viste sig hurtigt at være den helt rigtige beslutning, produktionen og omsætningen stiger voldsomt og fabrikken ekspanderer i flere omgange inden for de næste par år. Ud over de to herres dygtighed, så havde det vist sig at være ret

så effektivt at komme Tordenskjold på æskerne. Æskerne var en vigtig del af markedsføringen, etiketten gav tændstikkerne identitet, og allerede fra første færd var Tordenskjolds letgenkendelige portræt garanti for tændstikker af den højeste kvalitet.

Selve produktionen

En tændstik kan synes som et simpelt produkt, men ikke desto mindre er fremstillingsprocessen kompliceret, og det krævede både snilde, omtanke og forsigtighed, hvis produktionen skulle køre optimalt. Der var meget der kunne gå galt. Kombinationen af maskiner, der ofte ikke var ordentlig afskærmet, og den store mængde af brændbare kemikalier udgjorde en yderst farlig cocktail. Det første, der skulle gøres var at forvandle de store træstammer til de små pinde, der udgjorde selve tændstikken. De hele stammer lå opmagasineret på fabrikkens tømmerplads, hvor

de blev de afbarket og skåret op i stykker, som passede i den store maskinhøvl, der forvandlede træblokken til en lang finér-strimmel. Finéren blev i samme ombæring delt på langs i stykker af samme bredde som en tændstiks længde, og strimlerne blev derefter skåret på tværs. En enkelt mand kunne således lave flere millioner pinde i løbet af en dag. Træet var aspetræ, som er det ideelle til tændstikker. Det indeholder ikke harpiks, det er stærkt og dog porøst, så det kan opsuge den paraffin, der gør, at tændstikken kan

brænde. Asp brænder desuden jævnt uden at brænde igennem, så tændstikken ikke knækker mens der er ild i den. Høvlen kunne også lave tyndere finér, som blev brugt til tændstikæskerne. Det hårde og tunge arbejde med at opskære stammerne var forbeholdt mænd. Herefter tog kvinder og børn over. Pindene skulle med håndkraft

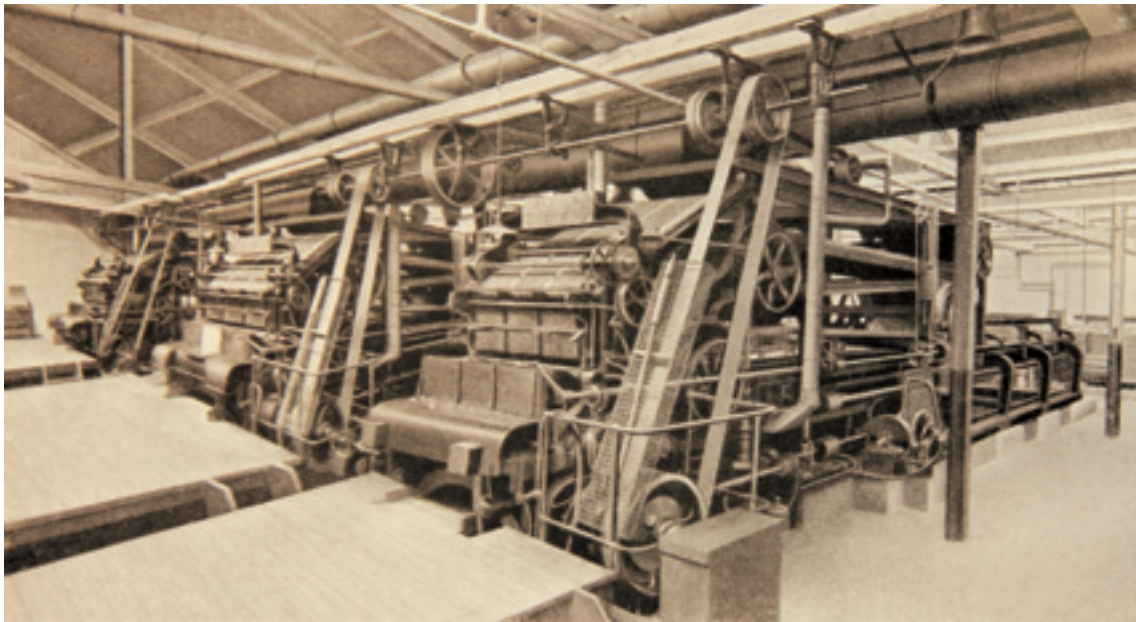

enkeltvis sættes fast i store rammer, så man kunne håndtere store mængder stikker i én arbejds-gang. Stikkerne blev dyppet i paraffin og stillet til tørre. De paraffinerede stikker fik herefter påført selve tændsatsen, som var en giftig bland-ing af gul fosfor, kaliumklorat, glaspulver, lim og gummi. Satsen blev holdt varm, og dermed flydende, i store kar, hvor en roterende valse sørgede for at påføre den jævnt på stikkerne. Denne del af arbejdet var særlig farlig, da den varme sats afgav store mængder giftige fosfor-dampe. Efter endnu en tur i tørrerummet blev de færdige tændstikker pillet ud af rammerne, kom i æsker og var klar til salg. Pakningen af tændstik-kerne var primært kvindearbejde, og der skulle udvises stor forsigtighed under pakningen, da tændstikkerne kunne antændes, hvis de gned for hårdt mod hinanden. De tændstikker, der blev produceret på dette tidspunkt, var primært af den slags, der kunne stryges direkte mod de fleste ru flader, sådan som det ses i de klassiske westerns. De skulle således ikke stryges på siden af æsken.

De selvlysende arbejdere

Den 1. januar 1875 trådte den såkaldte Tændstik-lov i kraft. Loven var blevet vedtaget året før og bestod af kun 4 paragraffer. Den forbød ganske enkelt brugen af den giftige gule fosfor, der nu blev erstattet af den helt ufarlige røde amorfe fosfor. Det gav god mening, da den gule fosfor var skyld i en mængde alvorlige sygdomme hos

arbejderne på fabrikkerne, og tilfældene var efter-hånden så mange og så grelle, at myndighederne ikke længere kunne sidde dem overhørigt. Samti-dige beretninger fortæller om arbejdere, som var selvlysende af fosfor, når de gik hjem om aftenen, og ikke nok med det, deres udåndingsluft var det også. Derudover ødelagde fosfordampene lungevævet og kunne resultere i brystsyge. Mest frygtet var dog fosfornekrosen, eller ”benæderen”, som den blev døbt i folkemunde. Først faldt tænderne ud, siden smuldrede selve kæben, og i de værste tilfælde måtte store dele af kæbepar-tiet amputeres. Man får et skræmmende billede af hvor giftig den gule fosfor egentlig var, ved at kigge i politirapporter fra den tid. Her dukker der jævnligt sager op, hvor folk har taget livet af sig selv eller andre ved at opløse satser fra tændstik-ker i eksempelvis kaffe. Den praksis kom man dermed også til livs med indførelse af tændstik-loven. Man havde løbende forsøgt at forbedre ar-bejdsmiljøet på tændstikfabrikkerne og forebygge følgesygdommene ved udluftning, mundskylning i kalkvand og sågar forklæder gennemvæddet af terpentin. Ingen af delene hjalp dog, derfor kom forbuddet. Det, at man ikke længere kunne benytte den gule fosfor betød, at tændstikkerne nu ikke mere kunne stryges mod en hvilken som helst flade, men at tændstikæskerne nu skulle for-synes med en strygeflade af svovl, sådan som vi kender det i dag. Dermed skulle der anskaffes nye dyre maskiner og produktionen skulle omlægges. Igen tilsmilede heldet Sørensen og Gosch, som

alligevel stod over for en større ombygning af deres produktionsanlæg. Endvidere producerede de i forvejen de giftfri og noget dyrere sikkerhedstændstikker, der levede op til lovens krav, så Sørensen og Gosch var derfor godt rustet til at imødekomme de nye tider. For flere andre var tændstikloven en ren katastrofe, der gjorde, at de måtte dreje nøglen om. Samtidig med tændstikloven kom også loven om børnearbejde, der satte grænser for, hvor meget børn måtte arbejde. Det svækkede naturligvis de svageste producenter yderligere, hvor dem, der havde råd, bare ansatte kvinder i stedet.

Gosch går solo

I 1875 vælger Gosch at afslutte samarbejdet med Anders Sørensen og opfører sin egen tændstikfabrik, Phønix, på Jacobsgade ude på Amager. Mens det går strygende for Gosch, der hurtigt finder nye driftige samarbejdspartnere, går det tilsvarende ned ad bakke for Sørensen på Frederiksberg.

Sørensens nedtur fortsætter, og i 1878 køber Gosch bygningerne og grunden samt varelageret på Falkoner Allé. Og vigtigst af alt måske, retten til at benytte Tordenskjold som varemærke. H.E. Gosch & Co er dermed absolut dominerende inden for dansk tændstikproduktion og samtidig et foretagende i konstant vækst. I 1882 bliver H.E. Gosch & Co således til et aktieselskab med en aktiekapital på 210.000 kr. og mens der produceres både på Jacobsvej og Falkoner Allé åbnes der ydermere et kontor i Nyhavn. En opgørelse fra 1888 viser at der arbejder 4 mand på kontoret og 37 mænd, 104 kvinder og 28 drenge og 42 piger mellem 14 og 18 år i selve produktionen. Hertil kommer, at der også var beskæftiget 160 familier i eget hjem med at klistre æsker sammen.

Teknikken inden for tændstikproduktion var stadig i rivende udvikling og allerede samme år tog Gosch & Co en ny maskine i brug, der kunne lime æskerne sammen, hvilket bevirkede, at de 160 familier blev afskediget. Allerede i efteråret 1899 rationaliserede man yderligere, denne gang blev der indkøbt en æskefyldemaskine, hvorved medarbejderstaben blev reduceret med 75 kvinder, hvilket resulterede i en del uro blandt medarbejderne. Der blev dagligt produceret 180.000 æsker sikkerhedstændstikker, hvilket på et år løb op i over 54 millioner æsker. En stor del gik til hjemmemarkedet, resten blev eksporteret, blandt andet til så fjerne markeder som Vestafrika, Java og Australien.

Flagskibet på Islands Brygge

H.E. Gosch dør den 16. marts 1898, men udviklingen fortsætter med uformindsket styrke. I starten af 1900-tallet bliver der installeret gaskomfur i flere og flere hjem, gassen skal tændes med tændstikker og efterspørgslen

*Fabriksanlægene ved Islands Brygge og Sturlasgade 1923
Areal 63.387 kvadratalen*

stiger ligefrem proportionalt med antallet af komfurer. Den 27. april 1909 åbner Gosch, eller De Forenede Danske Tændstikfabrikker som det rettelig hed, på Islands Brygge. Fabrikken var den hidtil største herhjemme og blev udstyret med den nyeste teknologi. Det var lidt af en begivenhed og fabrikken blev indviet af ingen ringere end kong Frederik den 8. sammen med prinsesserne Thyra og Dagmar. Selve fabriktionsanlægget var enormt og effektiviseret til det yderste. Mere end 200 specialmaskiner var stillet op på rad og række i de store produktionshaller, hvor træstammerne kom ind i den ene ende, og

de færdig tændstikker pakket i æsker kom ud i den anden. Fabrikken kunne producere 20 millioner tændstikker i timen og de talrige processer, der før krævede mange hænder, var nu fuldstændig automatiserede. Ikke desto mindre havde fabrikken 300 ansatte til at passe den daglige produktion. Placeringen kunne ikke være bedre. Fabrikken fik egen kaj, hvor skibe kunne losse de mere end 40.000 hele aspestammer, som blev brugt på årsbasis og de færdige produkter kunne lastes og sejles til eksportmarkederne. Derudover blev de eksisterende jernbanespor på Bryggen forlænget, så de fortsatte helt op til fabrikken. I næsten trekvart århundrede var H.E. Gosch på Islands Brygge synonym med dansk tændstikproduktion og samtidig et imponerende stykke industrihistorie.

Desværre blev konkurrencen på såvel det danske marked som verdensmarkedet hårdere og hårdere. Især billige tændstikker fra Finland og Rusland gav Tordenskjold kamp til stregen, og så var der naturligvis stadig de stærke svenskere. Og til trods for, at man lavede den ene aftale efter den anden og forsøgte på at fordele markederne mellem sig, så lykkedes det ikke at redde fabrikken. Den 1. juni 1972 lukker fabrikken på Islands Brygge, det danske eventyr er slut efter godt 100 år og Tordenskjold flytter til Sverige.

Moderne tændstikproduktion

Bæredygtighed, effektivitet og globale perspektiver

Varemærket Tordenskjold ejes i dag af Swedish Match, som driver en af verdens førende og mest moderne tændstikfabrikker, og Tordenskjold er blot et af mange berømte brands, der produceres på fabrikken. Det er den sidste tilbageværende tændstikfabrik i Sverige og produktionen er fordelt på to enorme anlæg. Det ene ligger i Vetlanda og producerer pindene til stikkerne og trykker den ydre del af tændstikæskerne. Det andet ligger i Tidaholm.

Her laves tændstikkerne færdige og pakkes i æsker. Principielt er processen den samme som i starten af forrige århundrede, men den er nu effektiviseret og produktionshastigheden er mangedoblet. Samtidig er tændstikkernes kvalitet forbedret væsentligt. Sidst, men ikke mindst, lever arbejdsmiljøet og hensynet til miljøet i det hele taget, op til nutidens strenge krav.

5 millioner æsker om dagen

Tændstikkerne laves af asp som findes i store mængder i de svenske skove. Der er flest birke-

træer, på andenpladsen finder vi aspen. Der bruges kun de bedste stammer, det vil sige dem uden

kviste, råd og andre ujævnheder. De ankommer til Vetlanda i længder på 3,1 meter, og fabrikken kan dagligt skære 2500 stammer op.

Ud af en enkelt stamme bliver der 370.000 pinde. For at anskueliggøre, hvor mange det er, så vil det tage en gennemsnitlig forbruger 1000 år at bruge så mange tændstikker.

De afbarkede stammer deles i stykker på 60 cm og skæres til finér af en tændstiks tykkelse. Finéren presses sammen i blokke og køres gennem skæremaskinen, som hurtigt og præcist hakker dem til pinde. En enkelt maskine kan således skære 15 millioner pinde i timen.

Herefter imprægneres pindene i en langsomt roterende tromle. Det gøres for at tændstikken ikke skal gløde videre efter at den er slukket. Efter imprægneringen tørres og poleres de, så overfladen bliver glat og ensartet.

Så skal pindene sorteres. Det foregår ved at de rystes på perforerede aluminiumsplader, og anordningen er konstrueret således, at de defekte pinde falder fra. Efter sorteringen pakkes de og transporteres til Tidaholm.

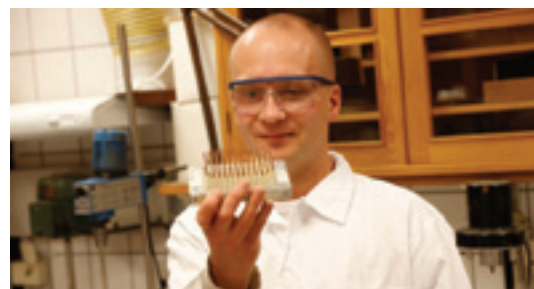
Så er stikkerne klar til at færdiggøres. Den moderne tændstikmaskine, den såkaldte kompletmaskine, er en imponerende konstruktion, hvor pindene automatisk sættes fast på et langt bånd og først dyppes i paraffin, og senere i den

moderne giftfri tændsats. En maskine kan lave 2 millioner tændstikker i timen. Tændstikkerne kommes herefter i æsker og folieres i pakker med otte eller ti æsker. Endelig pakkes de på paller og er parat til at udgå til det meste af verden. Der eksporteres til mere end 80 lande, og den daglige produktion ligger på 250 millioner tændstikker som svarer til 5 millioner æsker. Hvert minut fremstilles der så mange æsker, at de ville udgøre

en søjle højere end Eiffeltårnet, hvis de blev lagt oven på hinanden. Og, lægger man et års produktion af tændstikker med enderne mod hinanden, så ville kæden kunne nå 50 gange rundt om jorden.

Grundig kvalitetssikring

Tændstikkerne fra Swedish Match lever op til de krav der er foreskrevet i Den europæiske tændstiknorm EN 1783:1997. Normen stiller store krav til sikkerhed, funktion og miljøvenlighed. De fleste af tændstikkerne er sikkerhedstændstikker. Det betyder, at de kun må kunne antændes ved at stryges mod strygefladen på siden af æsken. Tændingen skal forgå let og ubesværet uden at tændstikken knækker, og tændstikken må ikke kunne selvantænde ved normal håndtering. Derudover er det et krav at selve tændingen foregår kontrolleret. Tændstikken må ikke sprutte eller tabe gløder, ligesom den ikke må gløde videre efter, at den er slukket. Den må heller ikke indeholde giftige tungmetaller og den skal være miljørigtig. For at sikre alt dette, udtages der

løbende prøver under hele produktionsprocessen, og der foretages konstant analyser, der går lige fra manuelle opmålinger af stikkerne med skydelære til komplicerede kemiske analyser, som behandles digitalt. Alle resultater lagres i en database, så man altid kan gå tilbage og undersøge sagen, hvis der skulle komme en reklamation. Afslører

en prøve, at kvaliteten ikke er den ønskede, så standses produktionen øjeblikkeligt i det berørte område, og fortsætter først, når fejlen er fundet. Alt dette kan synes som selvfølgeligheder, men er det langt fra, hvilket man opdager med det

samme, når man eksempelvis på sin ferie er så uheldig at støde ind i en billig æske tændstikker af dårlig kvalitet.

Miljøet i centrum

Med en produktion af den størrelse, kunne man fristes til at tro, at Sverige ville være ryddet for aspetræer i løbet af en uge eller to. Det er selvfølgelig ikke tilfældet, tilvæksten af asp i de vidtstrakte svenske skove er større end det der skoves, og fældningen foregår under kontrollerede forhold. Det dokumenteres af det lille FSC-mærke på æskerne. FSC er en international mærkningsordning til træ og papir. Er et produkt FSC-mærket, er det garanti for, at skovdriften er bæredygtig, at miljø og dyreliv beskyttes, og at arbejdsforholdene er i orden. Aspen er tilmed et lokalt råstof, så den skal ikke transporteres over store afstande, hvorved udslippet af CO2 mindskes betydeligt. Den store fokus på bæredygtighed har resulteret i at en æske tændstikker fra Swedish Match i dag hovedsageligt består CO2-neutrale og genanvendte materialer. For løbende at gøre profilen grønnere og for at dele erfaringerne med andre, og derved skabe nye resultater, er Swedish Match en del af CDP. Det er en international non-profit organisation, der indsamler information om virksomhedernes miljøtiltag, så aktionærer og andre interesserede, kan få indblik i, hvad en given virksomhed gør for at blive mere bæredygtig. Samtidig forpligter virksomhederne sig på nye mål gennem handlingsplaner, og der udgives hvert år en rapport med resultaterne.

En tændstik er en simpel ting, men tankegangen og teknologien bag er i dag avanceret i en grad, som det nok er de færreste, der tænker over, når de stryger en Tordenskjold.

Et ikonisk portræt

Det portræt af Tordenskjold, som er udgangspunktet for illustrationen på tændstikæskerne, blev malet af den tyske maler Balthasar Denner i efteråret 1719. Billedet forærede Tordenskjold i sin tid til sin bror Caspar Wessel. 200 år senere var ejeren den herostratisk berømte direktør for Landmandsbanken, Emil Glückstadt. Da banken krakker i 1922 og han bliver dømt for bedrageri, kommer hele hans kunstsamling, inklusiv billedet af Tordenskjold, under hammeren på danmarks-historiens hidtil største kunstauktion. Da Tordenskjold jo både er norsk og dansk nationalhelt, var der hård konkurrence mellem interessenter

fra begge lande om at få fingre i billedet. Da det endelige hammerslag faldt, var slutprisen på 79.000 kroner, hvilket var en astronomisk sum for et maleri den gang, og i dag ville det svare til noget, der ligner 2,5 millioner. Billedet gik til Frederiksborgmuseet i Hillerød, men det var nok ikke gået uden hjælp udefra. Firmaet H. E. Gosch & Co støttede med 25.000 kroner og bestyrelsen for Gosch bidrog med yderligere 25.000 kroner af egen lomme. De sidste 29.000 kroner kom fra Ny Carlsberg Fonden. Billedet hænger den dag i dag stadig på Frederiksborgmuseet og er en del af den permanente udstilling.

Ting af tændstikker

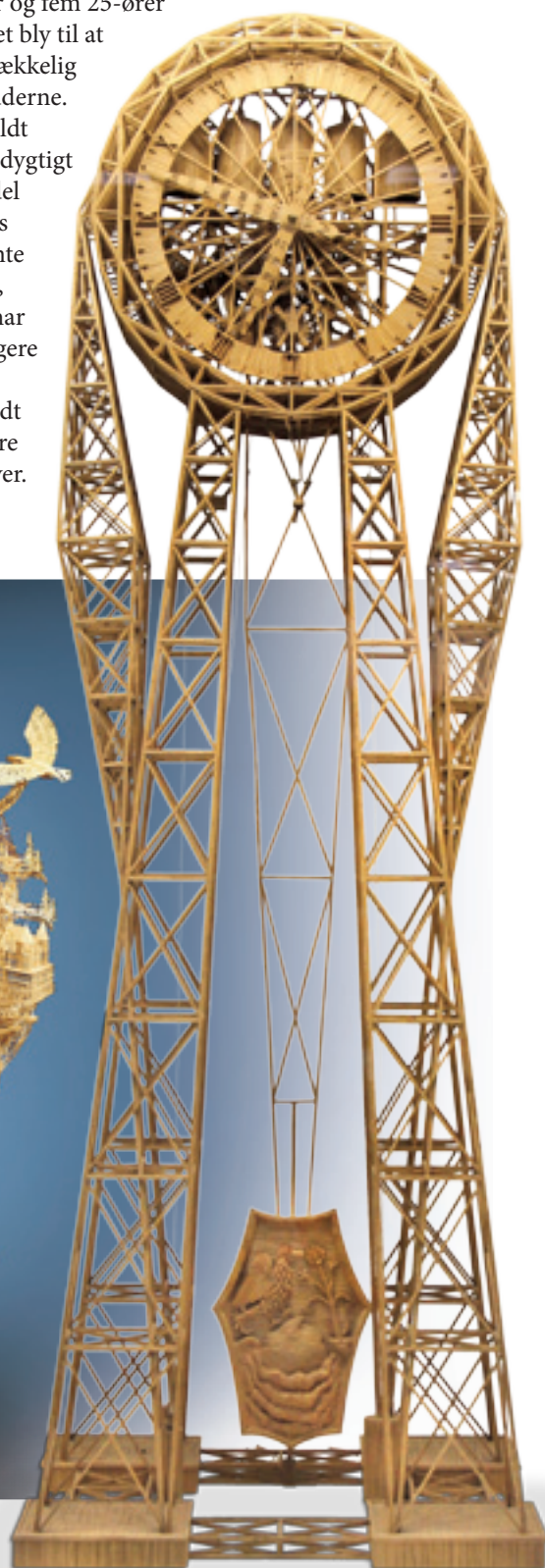
Tændstikker og tændstikæsker inviterer nærmest til, at man skal bruge dem til alt andet end det de er beregnet til, og kreativiteten kender ingen grænser. I børnehaven har mange prøvet at lave bordskånere af tændstikker og har dekoreret tændstikæsker med perler, farvet glasur eller spray-malede pastaskruer.

Nogle har måske endda været så heldige at modtage en af kreationerne i gave. Hvert efterår er kastanjedyrene med deres tynde tændstikben også et tilbagevendende fænomen. Nogen bygger modelskibe og andre igen har kastet sig over miniaturer af kendte bygninger. I den ekstreme afdeling finder vi den amerikanske kunstner Scott Weaver. Han har bygget en miniature af San Francisco, eller rettere, han har lavet en imponerende model af udvalgte elementer fra byen. Modellen er konstrueret som en rutsjebane, hvor der kan rulle bordtennisbolde igennem forskellige sindrige systemer af gange og broer. Projektet har taget 35 år og det skønnes, at der er brugt mere end 3000 arbejdstimer.

Nu vi taler om tid, så er der på Tekniske Museum i Helsingør udstillet et standur bygget af tændstikker. Uret er bygget af Karl Poulsen i 1947 og består af ikke mindre end 72.600 tændstikker. Ud over tændstikker er der kun brugt to 5-ører, to 10-ører og fem 25-ører samt noget bly til at give tilstrækkelig vægt i lodderne. Uret er fuldt funktionsdygtigt og er en del af museets permanente udstilling, men det har også tidligere været på turné rundt til de større danske byer.

Scott Weavers ekstreme miniature af San Francisco, i tændstikker

Karl Poulsens 2,25 meter høje tændstikur.

Besættelsestiden

Under besættelsen stod Danmarks Kommunistiske Parti bag en tændstikæske, hvor de kaldte til kamp mod nazismen og besættelsesmagten. På æsken var Tordenskjold udskiftet med den sovjetiske leder Josef Stalin. Teksten i den ovale ramme hyldede Sovjet Unionen og opfordrede til at sabotere tysk arbejde ved ildspåsættelse. På bagsiden var der et hagekors i lys lue. At Tordenskjold var erstattet med Stalin, skal tages helt bogstaveligt, de fyldte æsker var nemlig stjålet hos H.E. Gosch på Islands Brygge. Papiret som etiketterne er trykt på, stammede også fra Gosch, så æskerne fremstår meget officielle og autentiske. Opfordringen blev fulgt. Avisen Arbejderen bragte den 26. august 2009 et længere interview med Aksel Sørensen, der var ung kommunist under krigen. Han kunne fortælle, at ”Der var da unge mennesker, der rendte rundt og stak ild til tyske halmvogne. Tyskerne kørte jo med hestevogne, så var det jo let, når man gik med en tændstik, at stikke ild til det.”

Bomber på Bryggen

Den 20. oktober 1944 runger tre eksplosioner på Islands Brygge. Tændstikfabrikken har været udsat for sabotage, eller rettere, schalburgtage. Det var nemlig den såkaldte Petergruppe, der stod bag. Det var en gruppe nazister og nazi-sympatisører, som havde specialiseret sig i modsabotage og likvideringer som gengældelse for modstandsbevægelsens aktioner. Hensigten var at gøre modstandsbevægelsen upopulær ved at ødelægge mål af almen interesse. Således bombede de både Tuborg, Nordisk Film og Tivoli, og det var også Petergruppen, der stod bag mordet på digterpræsten Kaj Munk. Ved aktionen mod Gosch til tvinger en gruppe bevæbnede mænd sig adgang til fabrikken ved at true portneren og nattevagten. Efter at porten er

åbnet, går de til kraftcentralen, hvor bomberne placeres. Da branden efter eksplosionerne er slukket, viser det sig at el-tavlerne, turbinen samt kedlen er fuldstændig ødelagt. Heldigvis tager det kun en måned at udbedre skaderne og produktionen kan genoptages.

Hamstring

Selv om der ikke er nogen nedgang i produktionen hos Gosch & Co under besættelsen, så begyndte folk pludselig at hamstre tændstikker i stor stil. Det resulterede i, at mange købmænd på eget initiativ rationaliserede tændstikkerne, så man ikke kunne købe mere end højst fem æsker ad gangen. Samtidig satte de prisen op. En journalist spørger hos Gosch & Co til hamstringen og

manglen på tændstikker. Der svares med et glimt i øjet: ”Vi dækker den overvejende del af befolkningens forbrug og nu laver vi lige så mange tændstikker som inden krigen kom. Nogen forklaring på, at der alligevel er så meget besvær for at få tændstikkerne til at slå til, har vi ikke. Må vi da selv foreslå en grund: Mon ikke det bl.a. er de danske cigarer og cerutter, der har en væsentlig del af skylden. Man skal bruge en halv æske tændstikker for at holde ild i sådan en krabat.”

Tændstikæsken – et skattet samleobjekt

Samlermanien ligger dybt i mennesket og en enkelt tændstikæske kan hurtigt blive til mange. Der findes endda et ord for dem, der samler på tændstikæsker, de går under betegnelsen, fillumenister. Ordet blev introduceret i 1943 af englænderen Marjorie S. Evans. Han var selv en ihærdig samler og blev senere formand for The British Matchbox Label & Booklet Society. At besøge sådan en fillumenist er lidt af en oplevelse. De har reolerne fyldt med albums, hvor etiketterne fra æskerne er limet ind i minutiøs orden, særligt kostbare æsker ligger sirligt side om side i forede skuffer, og det hele er behørigt registreret i arkiver og Excel-ark. Det bedste er dog at høre samleren fortælle. Det sker med en smittende begejstring, og med afsæt i en simpel tændstikæske, kommer man hurtigt vidt omkring, lige fra små morsomme anekdoter til store historiske begivenheder. Mange har samlet i en menneskealder og deres viden er lige så imponerende som deres samlinger.

Mange måder at samle på

Hver samler har sin egen måde at samle på. Nogen samler på æsker fra hele verden og så kan man hurtigt få rigtig mange. Det er ikke ualmindeligt, at dem, som samler så bredt, har mere end 100.000 forskellige. Andre koncentrerer sig om et mindre område. Det kan være Tordenskjold, reklameæsker, en bestemt historisk periode eller æsker med særlige motiver. Mulighederne er nærmest uendelige, og man kan gå ned i selv de mindste detaljer. Eksempelvis er æskerne fra Swedish Match forsynet med en særlig nummerkode. Der findes samlere, som har specialiseret

sig i disse og drømmer om at have dem alle i samlingen. Det lyder umiddelbart overkommeligt, men Swedish Match har eksporteret til hele verden i mere end tre årtier, så der findes mange tusinde numre. Det gode ved at samle på tændstikæsker er, at alle kan være med. Dog er det med tændstikæsker som med mønter, frimærker og andre samleobjekter, man kan få meget for et beskedent beløb, men skal man have fingre i de gamle og sjældne sager, så skal man have bankbogen i orden.

Det store fællesskab

De danske fillumenister er organiseret i samlerforeningen Skandia. Den formidler kontakt mellem samlere, udgiver sit eget blad fire gange årligt og afholder byttemøder og auktioner. Foreningen blev stiftet i 1943 som en forening kun for fillumenister, men nu er foreningen åben for alle slags samlere. Den har 150 medlemmer, hvoraf de 30 samler på tændstikæsker. Tidligere var samlerne nødt til at mødes, eller sende breve med posten, for at dele deres fælles passion. Men, som med så meget andet, så foregår det meste i dag på nettet. En google-søgning på "phillumeny" giver således 27.000 hits. Man kan sidde ved sin skærm og bytte med en samler på den anden side af jorden, og mange, før helt uopnåelige æsker, etiketter og andre effekter, er nu blot et par klik væk på ebay eller særlige sider for køb og salg. Endvidere er det på nettets mange sites, at de nye unge samlere hurtigt får skabt et stort verdensomspændende netværk og dermed sikrer, at hobbyen overlever og, at interessen gives videre.

En sand samler

Det fortælles om den store danske digter Holger Drachmann (1846–1908), at han havde for vane at spørge folk om ild til sin pibe eller cigar, og dette til trods for, at han selv havde adskillige æsker tændstikker på sig. Når han så havde fået ild på tobakken, stak han tændstikkerne i lommen

i stedet for at levere dem tilbage til ejermændene. Denne mani var så almindelig kendt, at han på sin 60-års fødselsdag modtog en anseelig mængde tændstikker, heriblandt et parti på ikke mindre end 50.000 tændstikker fra H.E. Gosch & Co.

Tordenskioldsdage i Frederikshavn

Tændstikkerne er ikke de eneste, der har Tordenskiold som frontfigur i det moderne Danmark. I havnebyen Frederikshavn sætter man hvert år alle sejl til for at fejre søhelten, som den slags skal fejres! Lige nord for Frederikshavn – i Fladstrand – havde Tordenskiold sin væsentligste danske base udenfor København, under Store Nordiske Krig (1709-1720).

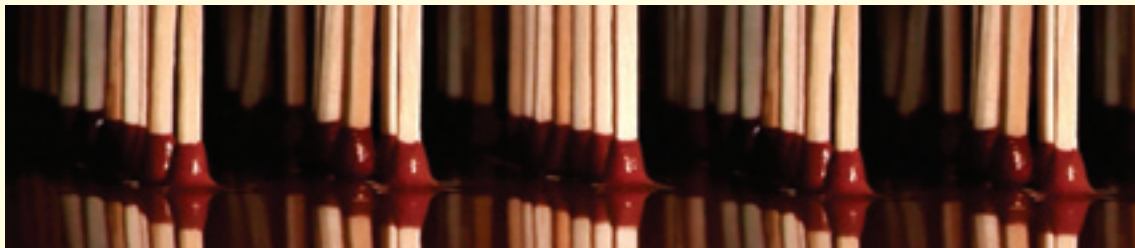
Tordenskioldsdage er en helt unik Skandinavisk 1700-tals festival. Hvert år i juni summer Frederikshavn a liv a la 1717, når Tordenskioldsdagene løber af stablen.

Den historiske festival tager udgangspunkt i Frederikshavns historiske fortid som udskibningshavn for forsyninger til Norge, der dengang var i rigsfællesskab med Danmark.

Det handler om den norsk-danske søhelt Tordenskiold, hans soldater, skønjomfruer, kræmmere, håndværkere, gadedrenge, tjenestepiger og meget meget mere når "Året er 1717" opføres i Frederikshavn. Over 1000 skuespillere og statister deltager hvert år på den historiske festival, der også får besøg af et utal af flotte historiske træskibe lægge til kaj i Frederikshavn.

Vidste du...

Vidste du...

At de første tændstikker ikke kunne stryges, men derimod skulle dyppes i koncentreret svovlsyre for at tænde? Svovlsyren havde man så i en lille beholder beklædt med asbest. Dyppetændstikken blev opfundet af den franske kemiker Jean Chancel i 1805.

Vidste du...

At en tændstiksæskesamler hedder en "filumenist"? Ordet er en sammenstilling af "fil-", som betyder elsker og "lumen-" som betyder lys.

Vidste du...

At en alm. lommetændstik vejer 140 milligram (0,14 gram), men at når den er brændt helt ned, kun vejer omkring 30 milligram?

Vidste du...

At "svovlet" på Tordenskjold tændstikker slet ikke er lavet af svovl, men er en blanding af lim og kaliumklorat samt fyldstoffer som jernoxid og glaspulver?

Strygefladen på tændstikæskens er til gengæld en blanding af fosfor, lim og glaspulver.

Vidste du...

At Tordenskjold "sikkerhedstændstikker" betyder, at tændstikkerne går ud uden gløde og at de kun kan tændes på selve æsken (og ikke på andre overflader).

Sikkerheds-tændstikkerne blev opfundet i 1844 af svenskeren Gustaf Erich Pasch.

Vidste du...

At der i Danmark sælges over 9,5 million æsker Tordenskjold Tændstikker hvert år? Og at der i dag kun findes 3 størrelser Tordenskjolds Tændstikker.

Vidste du...

At man på et tidspunkt solgte brune tændstikker?

Fordelen var, at de så ikke var så tydelige når man smed dem fra sig på jorden.

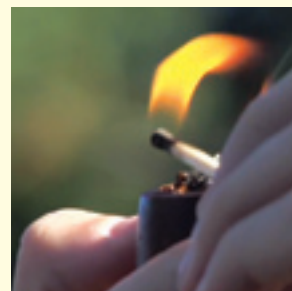

Vidste du...

At kunstneren Patrick Acton er anerkendt som verdens dygtigste tændstik-modelbygger? Han har sit eget museum, "MATCHSTICK MARVELS TOURIST CENTER", hvor mange af modellerne kan ses. Læs mere på www.matchstickmarvels.com

Vidste du...

At den danske digter Johannes V. Jensen var af den opfattelse, at en pibe aldrig måtte være længere end, at den kunne renses med en tændstik?

Vidste du...

At der ved de officielle Danmarksmesterskaber i Langtidspiberygning kun udleveres to (2) tændstikker pr. deltager?

Den tændstik, der anvendes, er Tordenskjold Husholdningstændstik. Læs mere om mesterskaberne på www.n-t.dk

